

تحلیل محتوای پایان نامه‌های آموزش بهداشت دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران در سالهای ۸۹-۱۳۴۹

حامد رضاخانی مقدم^۱، دکتر داوود شجاعی زاده^۲، عبدالاحد نبی الهی^۳، سهیلا معز^۴

چکیده

زمینه و هدف: پایان نامه به عنوان یکی از منابع اطلاعاتی در زمره فعالیت‌های پژوهشی است. هدف این پژوهش تعیین گرایش‌های موضوعی در سالهای ۸۹-۱۳۴۹ و بررسی میزان انجام فرآیند مداخله آموزشی و نوع مداخله در پایان نامه‌ها میباشد.

روش بررسی: پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا انجام گردید. منبای تعیین موضوع، مقوله‌های برگرفته از سرعنوان‌های موضوعی پزشکی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا می‌باشند. جامعه مورد بررسی کل ۳۳۶ پایان نامه موجود در رشته آموزش بهداشت است. برای تجزیه تحلیل داده‌ها نرم افزار spss 15 مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها: در این دوره مورد بررسی بیشترین پایان نامه‌های دفاع شده به ترتیب به دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران با ۲۱۰ پایان نامه (۶۲/۵ درصد)، تربیت مدرس با ۸۵ پایان نامه (۲۵/۳ درصد) و علوم پزشکی ایران با ۴۱ پایان نامه (۱۲/۲ درصد) اختصاص دارد. عمده گرایش موضوعی پایان نامه‌ها در مقطع ارشد مقوله بیماری‌ها (۲۳/۸ درصد) و در مقطع دکترای تخصصی موضوع پیشگیری از بیماری‌ها (۲۶/۲ درصد) بود.

نتیجه گیری: گرچه در دهه اخیر استفاده از موضوعات جدید و غیر تکراری بیشتر شده است و همچنین استفاده از مداخله آموزشی در اجرای پایان نامه‌ها به شدت روند رو به رشدی به خود گرفته است، اما هنوز به برخی از موضوعات مهمی همچون آموزش به بیمار توجه چندانی نشده است. به نظر میرسد راهکارهایی همچون تهیه بانک اطلاعاتی مناسب از پایان نامه‌های رشته آموزش بهداشت بتواند راهنمای مناسبی جهت انتخاب موضوعات جدید و غیر تکراری پایان نامه‌های دانشجویان باشد.

واژه های کلیدی: تحلیل محتوا، آموزش بهداشت، پایان نامه

* نویسنده مسئول :

دکتر داوود شجاعی زاده :

دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران

Email :
Shojae5@yahoo.com

- دریافت مقاله : بهمن ۸۹ - پذیرش مقاله : خرداد ۹۰

مقدمه

تحلیل محتوا روشی است استاندارد که برای مطالعه و شناسایی ویژگی‌های اطلاعات ثبت شده نظیر کتاب‌ها، سایت‌های وب، نقاشی‌ها و ... به کار می‌رود و به

مدیریت یک سازمان در شناسایی مشکلات و تصمیم گیری، طبقه‌بندی داده‌ها، سنجش علمی، فرصت‌ها و تهدیدها، بررسی و مطالعه رفتارهای سازمانی کمک می‌کند و پژوهشگر را قادر می‌سازد که حجم زیادی از اطلاعات را به آسانی به صورت سازمان یافته درآورد و روش سودمندی است که برای بررسی روند موضوعی منابع به کار می‌رود. پایان نامه‌ها به عنوان یکی از منابع اطلاعاتی در زمره فعالیت‌های پژوهشی

^۱ کارشناسی ارشد آموزش بهداشت دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۲ استاد گروه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۳ کارشناسی کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی کرمان
^۴ کارشناس ارشد مدیریت آموزشی دانشکده مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی اردبیل

اسپانیا (Universidad Nacional de Córdoba) صورت پذیرفت، از آنجایی که پایان نامه های دکترای بازنمونی از برترین درجه علمی و انتشارات دانشگاهی و منبع مفید و با ارزش اطلاعات هستند، آنان تجزیه و تحلیل این منابع در جهت بررسی روشها و ابتکارات در حوزه های تاریخ، اخلاق و آموزش پزشکی را توصیه میکنند، همچنین تجزیه و تحلیل سایر حوزه ها را نیز پیشنهاد نموده اند (۶).

در پژوهش (Horton and Hawkins, 2010) تحت عنوان "تحلیل محتوای پژوهش های مداخله ای در پایان نامه های دکترای خدمات اجتماعی" در دانشگاه فلوریدا به این نتیجه رسیدند که تنها ۱۳/۴۹ درصد از چکیده پایان نامه ها تمرکزشان روی پژوهش های مداخله ای بوده است، آنان در پایان تغییر پارادایم در آموزش و فعالیت های رشته را توصیه میکنند (۷).

با توجه به اینکه در کشور ما در رشته آموزش بهداشت تاکنون پژوهشی مبنی بر تحلیل محتوای پایان نامه ها انجام نشده و از طرف دیگر پایگاه اطلاعاتی جامعی که در بر دارنده تمام پایان نامه های آموزش بهداشت باشد نیست، در این پژوهش سعی بر این است که به تحلیل محتوای پایان نامه های موجود در سه دانشگاه علوم پزشکی تهران، علوم پزشکی ایران و تربیت مدرس پرداخته شود و همچنین در این مقاله، این مسئله که در پایان نامه ها فرآیند مداخله آموزشی صورت گرفته است یا خیر مورد بررسی قرار گرفته است. در رشته آموزش بهداشت فرآیند مداخله به منظور ارائه راهکارهای صحیح و مناسب و جهت بررسی میزان تاثیر گذاری آموزش های رایج مورد استفاده قرار می گیرد.

هدف این پژوهش تعیین گرایش های موضوعی در سالهای ۸۹-۱۳۴۹ و بررسی میزان انجام فرآیند مداخله آموزشی و نوع مداخله در پایان نامه ها و گسترش زمینه ی فعالیت های پژوهشی نوین و رفع

است که دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای موظف به تدوین آن هستند در حقیقت پایان نامه نخستین تلاش جدی و منضبط دانشجویان در طول دوره ای خاص از تحصیل است (۱-۲).

اهمیت پایان نامه ها به منزله یکی از مهمترین منابع اطلاعاتی بر هیچ کس پوشیده نیست، چون استفاده از نتایج آنها می تواند راه گشای بسیاری از مسائل پژوهشی باشد. عدم وجود پایگاه اطلاعاتی جامع پایان نامه ها، از یک طرف و عدم انتشار به موقع مقالات از نتایج حاصل در زمره مشکلاتی هستند که باید مورد توجه قرار گیرند (۳). پایان نامه های دانشکده بهداشت دانشگاه های علوم پزشکی تهران، تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران و مخصوصاً رشته آموزش بهداشت نیز از این امر مستثنی نیست.

در زمینه تحلیل محتوای پایان نامه های آموزش بهداشت تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است، اما در سایر زمینه های علوم پزشکی پژوهش های مشابهی انجام شده است. در حوزه تحلیل محتوای پایان نامه های دانشکده داروسازی، مطالعه شکفته و اکبری (۱۳۸۷) ایجاد پایگاه اطلاعاتی گیاهان دارویی به منظور اطلاع رسانی درباره پژوهش های صورت گرفته به پژوهشگران و نیز تعیین اولویت های پژوهشی در زمینه گیاهان دارویی توسط متخصصان این رشته در روز آمد کردن آن پیشنهاد می کند (۴). در پژوهش دیگری که توسط اکبرزاده و همکاران (۱۳۸۸) انجام گرفت و به تحلیل محتوای طرح های پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمانشاه بر اساس توصیفگرهای مش پرداختند، آغاز نظر سنجی به منظور مدیریت محتوایی و هدفمند کردن موضوع پژوهش را توصیه نمودند (۵).

در پژوهش (Camps, 2005) تحت عنوان "تحلیل کتابشناختی پایان نامه های دکترای حوزه علوم بهداشتی: دنداپزشکی" که در دانشگاه ملی قرطبه

موجود استخراج شده و در برگه‌های اطلاعاتی ثبت شدند.

مبنای تعیین موضوع عمدتاً مقوله‌های برگرفته از سرعنوان‌های موضوعی پزشکی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا Medical Subject Heading می‌باشند. در این بررسی موضوعات شاخه آموزش بهداشت در ۲۲ عنوان شیر مادر، بهداشت محیط، تنظیم خانواده، پیشگیری از بیماریها، بهداشت دهان و دندان، بهداشت مدارس، بهداشت فردی، بلوغ، بیماری‌های عفونی و مزمن، حوادث و بلایا، بهداشت و علوم تغذیه، بهداشت و سلامت روان، آموزش بیمار، سبک زندگی، کیفیت زندگی، سالمندان، اعتیاد، ارائه خدمات بهداشتی، واکسیناسیون، بهداشت حرفه‌ای، بهداشت باروری و رفتار بهداشتی مورد استفاده قرار گرفتند. البته این مقوله‌ها با سرعنوان‌های موضوعی پزشکی که توسط رهادوست و همکاران تهیه گردیده نیز مطابقت داده شده و انتخاب گردیده است.

در بخش دیگری از پژوهش پایان‌نامه‌ها بر اساس اینکه آیا مداخله آموزشی در تحقیق بکار گرفته شده است یا خیر، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند، موضوعات اصلی و عناوین این بخش نیز با استفاده از مقالات چاپ شده و کتب معتبر در ۱۰ مقوله شامل مقایسه متدها، آموزش با استفاده از رسانه‌ها، آموزش با استفاده از مدلها، آموزش بدون مدل، نیازسنجی، بررسی وضع سلامتی موجود، بررسی آگاهی و نگرش و عملکرد، عوامل موثر بر سلامتی، ارزشیابی، ارائه مدل و الگو بدست آمدند (۸-۱۰). تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از آمار توصیفی و با بهره‌گیری از نرم افزار SPSS 15 صورت پذیرفت.

ذکر این نکته ضروری است که ارائه الگوها و مدلها در برخی مطالعات با استفاده از مداخلات آموزشی انجام شده بود و در بعضی از مطالعات بدون مداخله،

کاستی‌های موجود می‌باشد. در این پژوهش با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا پایان‌نامه‌های مقطع تحصیلات تکمیلی رشته آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه علوم پزشکی ایران از سال ۱۳۴۹ تا خرداد ماه ۱۳۸۹ مورد بررسی قرار گرفت تا بدینوسیله بتوان روند اجرای پایان‌نامه‌ها را در سه دهه اخیر مورد بررسی قرار داد و نقاط ضعف و قوت آنها را مشخص ساخت و همچنین موضوعات تکراری و موضوعاتی که هنوز در مورد آنها پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است، تبیین نمود.

روش بررسی

پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا انجام گردید. بدلیل اینکه ۳ دانشگاه علوم پزشکی تهران، تربیت مدرس، علوم پزشکی ایران مجری اصلی برنامه کارشناسی ارشد و دکترای رشته آموزش بهداشت از ابتدا تا اکنون بوده‌اند و بیشترین پایان‌نامه‌ها در این دو مقطع در این دانشگاه‌ها بوده است، لذا نمونه مورد پژوهش به کلیه ۳۳۶ پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی موجود در سه دانشگاه تهران و تربیت مدرس و ایران (قبل از اینکه دو دانشگاه علوم پزشکی تهران و دانشگاه علوم پزشکی ایران در آبان ماه ۱۳۸۹ با حکم وزیر بهداشت و درمان ادغام شوند) در فاصله سالهای ۶۳ تا خرداد ۸۹ و قبل از پیروزی انقلاب اسلامی محدود شد.

داده‌های این پژوهش شامل پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکترای موجود در سه دانشگاه نام برده شده می‌باشد که با مراجعه مستقیم به بانک‌های پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌های بهداشت دانشگاه علوم پزشکی تهران، ایران و دانشگاه تربیت مدرس و با بررسی یک به یک پایان‌نامه‌های

است که رساله‌های رشته آموزش بهداشت از سال ۴۹ تا خرداد ۸۹ در بخش مخازن پایان نامه‌های دانشگاه‌ها موجود است، البته باید در نظر داشت که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۶۳ هیچگونه پایان نامه‌ای نگارش نشده بود. در مجموع از پایان نامه های در دسترس ۲۹۴ مورد در مقطع ارشد و ۴۲ پایان نامه در مقطع دکترا دفاع شده بود. از این بین ۱۵۸ نفر از دانش آموخته‌های ارشد مرد بودند و ۱۳۶ نفر از دانش آموختگان در این دوره زن بودند. همچنین ۲۱ نفر از دانش آموخته‌های دکترا مرد و ۲۱ نفر نیز زن بودند (جدول ۱).

بنابراین این دسته از پایان نامه ها در گروه جداگانه‌ای دسته بندی گردید. همچنین مطالعاتی که از هر دو روش مداخله و بدون استفاده از مداخله بهره برده‌اند در گروه دارای مداخله قرار گرفت. تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز با استفاده از آمار توصیفی و با بهره گیری از نرم افزار SPSS 15 صورت پذیرفت.

یافته ها

در مجموع ۳۳۶ پایان نامه موجود و در دسترس رشته آموزش بهداشت در دانشگاه‌های تهران، ایران، تربیت مدرس مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به لحاظ سال دفاع از پایان نامه‌ها، داده‌ها بیانگر آن

جدول ۱: توزیع فراوانی جنسی پایان نامه‌های آموزش بهداشت بر حسب مقطع تحصیلی

مقطع تحصیلی	مردان		زنان		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کارشناسی ارشد	۱۵۸	۴۷٪	۱۳۶	۴۰٪	۲۹۴	۸۷٪
دکترا	۲۱	۶۵٪	۲۱	۶۵٪	۴۲	۱۳٪
جمع	۱۷۹	۵۳/۵٪	۱۵۷	۴۶/۵٪	۳۳۶	۱۰۰٪

ترتیب به دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران با تعداد ۲۱۰ پایان نامه (۶۲/۵ درصد)، تربیت مدرس با تعداد ۸۵ پایان نامه (۲۵/۳ درصد)، علوم پزشکی ایران با تعداد ۴۱ پایان نامه (۱۲/۲ درصد) اختصاص دارد. در جدول ۲ پایان نامه‌ها بر اساس ۲۲ موضوع مورد استفاده قرار گرفته در دانشگاه‌ها و مقاطع مختلف برای تحلیل محتوا توزیع شدند. عمده گرایش موضوعی پایان نامه‌ها به ترتیب موضوعات بیماری‌های عفونی و مزمن ۷۴ مورد (۲۲ درصد)، پیشگیری از بیماری‌ها ۳۷ مورد (۱۱ درصد)، تنظیم خانواده ۳۶ مورد (۱۰/۷ درصد) بوده است. سه گرایش اصلی موضوعی فارغ التحصیلان در مقطع فوق لیسانس به ترتیب بیماری‌های عفونی و مزمن (۲۳/۸

بر حسب سال‌های تحقیق بیشترین پایان نامه‌های دفاع شده به سال‌های ۷۲ تا ۸۰ اختصاص دارد (۳۴/۲ درصد)، همچنین ۳۳/۱ درصد مربوط به سال‌های ۸۱ تا ۸۹، ۲۵/۳ درصد مربوط به سال‌های ۶۳ تا ۷۱ و کمترین تعداد پایان نامه‌های موجود و دفاع شده نیز مربوط به سال‌های قبل از ۶۳، (۵ درصد) می‌باشد. بیشترین پایان نامه‌ها در سال ۸۷ با ۲۵ عنوان و کمترین آن در سال‌های ۵۳ و ۵۵ با ۱ عنوان دفاع شده است. داده‌ها حاکی از آن است که بیشترین تعداد دانش آموخته زن مربوط به سال‌های ۸۱ تا ۸۹، ۶۳ نفر و بیشترین دانش آموخته مرد نیز مربوط به سال‌های ۶۱ تا ۷۲، ۸۰ نفر می‌باشند. در زمینه دانشگاه محل تحصیل نیز بیشترین پایان نامه‌های دفاع شده به

درصد)، تنظیم خانواده(۱۱/۹ درصد)، پیشگیری از بیماری‌ها (۸/۸ درصد) و در مقطع دکترای تخصصی به ترتیب مقوله‌های پیشگیری از بیماری‌ها ۱۱ مورد(۲۶/۲ درصد)، کیفیت زندگی ۵ مورد(۱۱/۹ درصد)، بیماری‌های عفونی و مزمن و سلامت روان ۴ مورد(۹/۵ درصد) بوده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی پایان نامه های آموزش بهداشت بر اساس موضوع و دانشگاههای ممل نگرش

	علوم پزشکی ایران		تربیت مدرس		علوم پزشکی تهران	
	ارشد	دکترای	ارشد	دکترای	ارشد	دکترای
شیر مادر	۰	۴	۰	۰	۰	۴
بهداشت محیط	۰	۵	۱	۲	۰	۲
تنظیم خانواده	۷	۳۶	۰	۸	۱	۲۰
پیشگیری از بیماریها	۱۰	۳۷	۱۱	۲۱	۰	۴
بهداشت دهان دندان	۱	۷	۱	۱	۰	۴
بهداشت مدارس	۳	۵	۰	۱	۰	۱
بهداشت فردی	۰	۴	۰	۲	۰	۲
بلوغ	۱	۱۲	۲	۲	۰	۷
بیماریهای عفونی و مزمن	۵	۷۴	۲	۴۱	۲	۵۱
حوادث و بلایا	۰	۶	۰	۰	۱	۵
بهداشت و علوم تغذیه	۳	۲۲	۲	۲	۱	۴۱
بهداشت و سلامت روان	۲	۲۴	۳	۲	۱	۶۱
آموزش بیمار	۱	۶	۱	۲	۰	۲
سبک زندگی	۰	۱۰	۱	۰	۲	۷
کیفیت زندگی	۰	۱۰	۳	۱	۲	۴
سالمندان	۱	۶	۰	۰	۰	۵
اعتیاد	۲	۶	۰	۰	۰	۴
ارائه خدمات بهداشتی	۱	۱۱	۰	۳	۱	۶
واکسیناسیون	۰	۴	۰	۰	۰	۴
بهداشت حرفه ای	۱	۵	۰	۱	۰	۳
بهداشت باروری	۰	۹	۰	۱	۰	۸
رفتار بهداشتی	۰	۷	۱	۱	۰	۵
سایر موارد	۳	۲۶	۰	۲	۲	۱۹
مجموع کل	۴۱	۳۳۶	۲۸	۸۵	۲۱۰	

مورد(۲۷/۱ درصد)، بیماریهای عفونی و مزمن ۱۶ مورد(۱۸/۸ درصد)، تنظیم خانواده ۸ مورد(۹/۴ درصد) و در دانشگاه علوم پزشکی ایران نیز پیشگیری از بیماری‌ها ۱۰ مورد(۲۴/۴ درصد)، تنظیم خانواده ۷ مورد(۱۷/۱ درصد)، بیماریها ۵ مورد(۱۲/۲ درصد) می‌باشد. گرایش اصلی موضوعی فارغ التحصیلان زن مقوله بیماری‌ها ۴۱ مورد(۲۳ درصد)، فارغ التحصیلان

همانگونه که در جدول ۲ مشاهده می‌گردد، در دانشگاه علوم پزشکی تهران بیشترین گرایش به موضوع بیماری‌های عفونی و مزمن ۵۳ مورد(۲۵/۲ درصد)، تنظیم خانواده ۲۱ مورد(۱۰ درصد)، بهداشت و سلامت روان ۱۷ مورد(۸ درصد) مربوط بوده است. در دانشگاه تربیت مدرس به ترتیب بیشترین گرایش مربوط به موضوعات پیشگیری از بیماری‌ها ۲۳

روش مداخله و بدون استفاده از مداخله انجام شده اند در گروه پایان نامه های دارای مداخله قرار گرفتند. مداخلات صورت گرفته عمدتاً آموزش بر اساس آگاهی، نگرش و عملکرد (بدون استفاده از مدل آموزشی) بوده است (۵۴ مورد). همچنین در مطالعاتی که مداخله انجام نشده بود، عمدتاً مطالعات به صورت بررسی وضع سلامتی موجود انجام گرفته شده بود. آمار استفاده از مداخله یا عدم استفاده از آن در سالهای مختلف متفاوت بوده است، بعنوان مثال در فاصله سال های ۹۰-۸۱ اکثر مطالعات با استفاده از مداخله صورت گرفته (۵۷ درصد)، در حالیکه در سالهای ۷۱-۶۳ عمده مطالعات (۷۶ درصد) بدون استفاده از مداخله انجام شده است (جدول ۳).

مرد مقوله بیماریها ۳۳ مورد (۲۱ درصد) و فارغ التحصیلان زن و مرد به صورت مشترک مقوله بیماریها ۷۴ مورد (۲۲ درصد) بوده است. از نظر اینکه آیا در اجرای پایان نامهها مداخله آموزشی صورت پذیرفته بود یا خیر، بررسیها نشان داد که در ۱۲۵ مورد (۳۷/۲ درصد) مورد تحقیقات مداخله آموزشی انجام پذیرفته و در ۱۷۷ مورد هیچگونه مداخله ای صورت نگرفته بود. ذکر این نکته ضروری است که بدلیل اینکه ارائه الگوها و مدلها در برخی مطالعات با استفاده از مداخلات آموزشی انجام شده بود و در بعضی از مطالعات بدون مداخله، بنابراین این دسته از پایان نامهها در گروه جداگانه ای دسته بندی گردید. همچنین مطالعاتی که از هر دو

جدول ۳: روش های استفاده شده در پایان نامه های آموزش بهداشت

کل تعداد	۸۱-۸۹ تعداد	۷۲-۸۰ تعداد	۶۳-۷۱ تعداد	قبل از ۶۳ تعداد	
۱۷	۶	۵	۲	۴	مقایسه متدها
۱۷	۹	۶	۱	۱	با مداخله آموزشی آموزش با استفاده از رسانه ها
۳۵	۲۱	۱۰	۴	۰	آموزش با استفاده از مدلها
۵۶	۲۷	۲۲	۲	۵	آموزش بدون مدل
۵	۱	۴	۰	۰	نیاز سنجی
۵۷	۱۳	۱۶	۲۱	۷	بدون مداخلات بررسی وضع سلامتی موجود
۵۴	۷	۱۵	۲۹	۳	آموزشی بررسی آگاهی و نگرش و عملکرد
۴۴	۸	۲۳	۱۱	۲	عوامل موثر بر سلامتی
۱۷	۶	۶	۴	۱	ارزشیابی
۱۸	۶	۳	۸	۱	ارائه مدل و الگو
۱۶	۷	۵	۳	۱	سایر
۳۳۶	۱۱۱	۱۱۵	۸۵	۲۵	جمع کل

آموزشی و طراحی مداخلات را فراهم می‌نمایند و ارزشیابی را تسهیل می‌کنند. علاوه بر این یک مدل آموزشی روش برنامه‌ریزی آموزشی را مشخص کرده و چارچوبی برای تحقیقات ارائه می‌دهد. جدول ۴ بیانگر آن است که مداخلات صورت گرفته در دو دانشگاه علوم پزشکی تهران و تربیت مدرس بدون استفاده از مدل‌های آموزشی است، ولی در دانشگاه علوم پزشکی ایران استفاده از مدل آموزشی در اولویت مداخلات انجام شده قرار دارد.

تجزیه تحلیل داده‌ها بیانگر آن بود که ۱۹ درصد از پایان نامه‌ها در دانشگاه علوم پزشکی تهران با استفاده از مداخله صورت گرفته، در حالیکه ۶۱ درصد از مطالعات در دانشگاه تربیت مدرس با استفاده از مداخلات آموزشی صورت پذیرفته است. در دانشگاه علوم پزشکی ایران نیز ۸۰ درصد پایان نامه‌ها با استفاده از مداخلات آموزشی انجام گرفته بود (جدول ۴). مدل‌ها در آموزش بهداشت یک نقشه فرآیند آموزشی هستند که راهنمایی لازم برای بررسی و تشخیص

جدول ۴: توزیع پایان نامه‌ها بر اساس مداخلات صورت گرفته یا عدم مداخله در دانشگاهها

دانشگاه		روشای بکار رفته	
مجموع	علوم پزشکی ایران	تربیت مدرس	علوم پزشکی تهران
۱۷	۳	۶	۸
۱۷	۲	۱۱	۴
۳۵	۱۶	۱۱	۸
۵۶	۱۲	۲۴	۲۰
۵	۱	۰	۴
۵۷	۱	۵	۵۱
۵۴	۲	۵	۴۷
۴۴	۱	۳	۴۰
۱۷	۲	۱۰	۵
۱۸	۱	۱۰	۷
۱۶	۰	۰	۱۶
۳۳۶	۴۱	۸۵	۲۱۰

صورت گرفته آگاه ساخته و در برنامه‌ریزی برای پژوهش‌های آینده مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این پژوهش پایان نامه‌های دوره دکترا و ارشد رشته آموزش بهداشت و ارتقاء سلامت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نمونه‌های پژوهشی مشابه در کشور ما حوزه‌های دیگر علوم از قبیل تحلیل محتوای پایان نامه‌های کتابداری و مجلات، بررسی تحلیلی و استنادی مقالات تالیفی حوزه کتابداری و اطلاع رسانی، بررسی مقالات صنایع غذایی را شامل می‌شود.

البته شایان ذکر است که موضوعات پایان نامه‌ها نیز متأثر از دوره‌های زمانی بوده است. بطوریکه در سه دوره مورد مطالعه (۷۱-۶۳، ۸۰-۷۲، ۹۰-۸۹) موضوع بیماری‌های عفونی و مزمن در اولویت قرار داشت، ولی قبل از سال ۶۳ موضوع تنظیم خانواده در اولویت بوده است.

بحث

تکنیک تحلیل محتوا که یکی از تکنیک‌های کتاب سنجی است، متخصصان این حوزه را از پژوهش‌های

و واکسیناسیون کمترین مقادیر (هرکدام ۴ مورد) را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین پژوهش دیگر اکبرزاده و همکاران (۱۳۸۸) که به تحلیل محتوای طرح‌های پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمانشاه بر اساس توصیفگرهای مش در سالهای ۸۶-۱۳۷۰ پرداخته‌اند، نشان داد که ۲۳/۳ درصد پژوهش‌های انجام شده در زمینه مقوله اصلی بیماری‌ها، مقوله داروها و ترکیبات شیمیایی با ۲۱/۴ درصد و مقوله متون تجزیه ای تشخیص و درمانی و تجهیزات با ۱۶/۸ درصد اولویت‌های دوم و سوم موضوع پژوهش بوده‌اند. در پایان، وی آغاز نظر سنجی به منظور مدیریت محتوایی و هدفمند کردن موضوع پژوهش را توصیه می‌نماید (۵). در مطالعه حاضر نیز مقوله‌های پیشگیری از بیماری‌ها و تنظیم خانواده اولویت‌های دوم و سوم گرایش‌های موضوعی پایان نامه‌ها بوده‌اند.

در پژوهش Camps et al. (2005) که تحت عنوان "تحلیل کتابشناختی پایان نامه‌های دکترای حوزه علوم بهداشتی، دندانپزشکی" و با هدف توصیف روندهای استفاده از اطلاعات در پایان نامه‌های دندانپزشکی و موضوعات‌های تحقیقات آنها در تاریخ، اخلاق و آموزش پزشکی صورت پذیرفته است، تعداد ۲۵۰ پایان نامه دکترای دانشکده دندانپزشکی از سال ۲۰۰۲-۱۹۶۵ مورد بررسی قرار گرفتند، در نتایج آنان تجزیه و تحلیل پایان نامه‌ها در جهت بررسی روشها و ابتکارات در حوزه‌های تاریخ، اخلاق و آموزش پزشکی توصیه گردیده و همچنین تجزیه و تحلیل سایر حوزه‌ها را نیز پیشنهاد نموده‌اند (۶). در پژوهش حاضر نیز ۳۳۶ عنوان پایان نامه که در طی سالهای ۱۳۴۹ تا ۱۳۸۹ به نگارش درآمده‌اند مبنای تحلیل قرار گرفتند.

در پژوهش مشابه دیگر (Horton and Hawkins 2010) تحلیل محتوای مداخله‌ای در پایان نامه‌های دکترای

درحوزه علوم پزشکی شکفته و اکبری (۱۳۸۷) پایان نامه‌های گیاهان دارویی دانشکده‌های داروسازی در سالهای (۸۵-۱۳۷۷) را بررسی و میزان تبدیل پایان نامه‌ها به مقاله را نشان دادند. در پژوهش حاضر نیز تحلیل محتوای پایان نامه‌های رشته بهداشت به منظور بررسی گرایش موضوعی و انجام مداخله یا غیر مداخله‌ای بودن آنها، با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفت. روش استفاده در پژوهش شکفته آمار توصیفی و تکنیک تحلیل محتوا بوده که با هدف تعیین تعداد پایان نامه‌ها در مباحث مختلف گیاهان دارویی و تعیین گیاهانی که بیشترین تحقیقات را به خود اختصاص داده بودند انجام پذیرفته بود. در پژوهش حاضر نیز این تکنیک به کار گرفته شد. در نتایج پژوهش آن‌ها چنین آمده است که حدود ۲۰ درصد از کل پایان نامه‌های داروسازی به گیاهان دارویی اختصاص دارد. در مطالعه حاضر نیز موضوع بیماری‌های عفونی و مزمن بیشترین میزان (۲۲درصد) را به خود اختصاص داده‌اند. در مطالعه گرجی نیز به بررسی گرایش‌های موضوعی ۲۱۰ عنوان از پایان نامه‌های دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۰ پرداخته است و هدف از مطالعه خود را بررسی مفاد پایان نامه و گرایش‌های موضوعی آنها ذکر نموده، روش مورد استفاده پژوهش وی نیز همانند مطالعه حاضر تحلیل محتوا بوده، همچنین مبنای تعیین موضوعات سرعنوان‌های موضوعی پزشکی امریکا بوده که در پژوهش حاضر نیز این روش مورد استفاده قرار گرفت. نتایج پژوهش وی نشان داد که علم اطلاعات بیشترین عنوان (۸۹ مورد) را به خود اختصاص داده است، درحالی که اقتصاد بهداشت با ۴۱ عنوان کمترین مقدار بوده است (۱۱). همانگونه که قبلاً بیان گردید در مطالعه حاضر نیز موضوع بیماری‌های عفونی و مزمن بیشترین میزان (۷۴ مورد) و شیر مادر، بهداشت فردی

شده با علم روز و همچنین کم توجهی اساتید به این نوع موضوعات دانست.

همچنین مطالعه بر روی رفتارهای صحیح بهداشتی بسیار اندک است، این در حالیست که محور اصلی آموزش بهداشت تغییر رفتار می‌باشد و مسلماً بایستی مطالعات بیشتری به ویژه در سطح دکترا در رابطه با بررسی و چگونگی میزان رفتارهای بهداشتی صورت گیرد. بررسی‌ها نشان داد که در بحث استفاده از مدلها نیز متاسفانه دانش آموختگان از تعداد محدودی مدلها بهره برده اند، که این خود بیانگر آن است که بایستی مدلهای جدید معرفی و در دسترس دانشجویان قرار بگیرند.

بررسی وضع سلامتی موجود و بررسی آگاهی و نگرش و عملکرد در مطالعات بدون مداخله کاربرد بیشتری داشته اند و این امر موجب شده است که موضوعات عمدتاً به روش تکراری صورت پذیرند، بایستی روندی اتخاذ شود که مطالعات بدون مداخله تکراری نباشند و به مقدار متناسب از روشهای مختلف جهت بررسی استفاده شوند.

در دنیای امروزی یکی از موضوعاتی که تبدیل به موضوع روز شده است، سلامت روانی می‌باشد، خوشبختانه تعداد زیادی از پایان نامه‌ها به ویژه در دانشگاه علوم پزشکی تهران و در سالهای اخیر به این موضوع اختصاص داشته است (۱۲).

سوانح و حوادث در تمامی تحقیقات ۲۷ سال گذشته در رتبه دوم علت مرگ و میر قرار داشته است، خوشبختانه از سال ۸۰ به بعد تعداد مطالعات مناسبی در رابطه با سوانح و حوادث در پایان نامه‌های رشته آموزش بهداشت در مقایسه با سالهای قبل صورت پذیرفته است (۱۴-۱۳). همچنین در دهه اخیر توجه به موضوع کیفیت زندگی رشد چشمگیری داشته است، بطوریکه نسبت به دهه ۷۰ تعداد پایان نامه‌هایی با موضوع فوق ۹ برابر بیشتر شده است. در مورد

خدمات اجتماعی در دانشگاه فلوریدا با هدف تعیین برنامه‌های دکترای خدمات اجتماعی از جهت بررسی موفقیت تشویق دانشجویان برای بکارگیری پژوهش‌های مداخله‌ای صورت پذیرفته است، بخشی از مطالعه حاضر نیز به بررسی فرایند مداخله پرداخته است.

آنان ۲۵۲ چکیده پایان نامه دکترای خدمات اجتماعی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که تنها ۱۳/۴۹ درصد از چکیده پایان نامه‌ها تمرکزشان روی پژوهش‌های مداخله‌ای بوده است، در حالیکه در پژوهش حاضر ۳۶ درصد پایان نامه‌ها مداخله در اجرای پایان نامه را به کار گرفته‌اند.

با توجه به اینکه روند مداخلات آموزشی در ایران بعد از سال ۱۳۷۲ افزایش پیدا کرده است، اما دانشگاه تهران قبل از سال ۷۲ دانش آموخته داشته است، بنابراین تعداد مداخله در پایان نامه‌های آن کمتر میباشد و بدین جهت می‌توان گفت که علت اصلی وجود درصد بالای انجام مداخله در دانشگاه علوم پزشکی ایران و علت کاربرد کم مدلها در دانشگاه علوم پزشکی تهران این امر بوده است.

یکی دیگر از اهداف پژوهش حاضر بررسی نقاط قوت و ضعف پایان نامه‌های آموزش بهداشت بود. بررسی نشان داد که اگر چه به موضوع روند و ماهیت بیماری توجه فراوانی شده است، ولی به امر آموزش بیمار آنچنان که باید توجه نشده است در حالیکه آموزش بیمار خود موضوعی بسیار مهم در رشته آموزش بهداشت در سطح جهان می‌باشد.

می‌توان گفت آموزش بیمار بدین جهت مهم است که با آموزش به فرد بیمار میتوان از عود مجدد بیماری در وی جلوگیری به عمل آورد و همچنین زمانیکه فرد بیمار است توجه بسیار زیادی به یادگیری ماهیت و راه انتقال آن و .... دارد. علت کم توجهی به این موضوع را میتوان عدم همخوانی سرفصلهای تعیین

پیشنهادها

بایستی پژوهش‌هایی انجام شود که تولیدات علمی این رشته را با سایر نقاط جهان مقایسه کنند.

بررسی حاضر بیانگر آن بود که در برخی از زیر شاخه‌های سرعنوان‌های موضوعی پزشکی مانند آموزش بیمار تحقیقات کمتری صورت پذیرفته بود، بنابراین لازمست که جهت هدفمند سازی تحقیقات، با توجه به اولویت‌های پژوهشی پایان نامه‌هایی با این موضوعات انجام پذیرند.

می‌توان با تهیه بانک اطلاعاتی مناسب از پایان نامه‌های رشته آموزش بهداشت میزان دسترسی دانشجویان و علاقمندان به این رشته را آسانتر ساخت، همچنین این کار می‌تواند راهنمای مناسبی برای انتخاب موضوعات پایان نامه‌ها و تحقیقات باشد و از تکرار موضوعات جلوگیری به عمل می‌آورد.

بایستی سرفصل‌های درسی را به گونه‌ای تنظیم کنند که با موضوعات روز دنیا همخوانی داشته باشند تا بدین وسیله کاربرد آنها در پایان نامه‌ها محسوس باشند.

استفاده از مداخله آموزشی نیز تعداد مطالعات انجام شده در سال‌های اخیر افزایش یافته است. در فاصله سال‌های ۸۹-۱۳۸۱ استفاده از مدلها در آموزش نسبت به سالهای ۸۰-۱۳۷۲ بیش از دو برابر افزایش داشته است.

نتیجه گیری

با توجه به این مسئله که پایان نامه‌ها بازنمونی از برترین درجه علمی و انتشارات دانشگاهی و منبع مفید و ارزشمند اطلاعاتی هستند و می‌توانند مبنایی برای مقایسه‌ها و تحلیل‌های عملکردی باشند، باید پژوهش‌های آتی نیز استفاده از موضوعات روز آمد و همگامی با جامعه جهانی را مدنظر قرار دهند. نتایج مطالعه پیش رو حاکی از آن است که اگر چه در دهه اخیر استفاده از موضوعات جدید و غیر تکراری بیشتر شده و همچنین استفاده از مداخله آموزشی در اجرای پایان نامه‌ها به شدت روند رو به رشدی به خود گرفته است، اما هنوز به برخی از موضوعات مهمی همچون آموزش بیمار و بهداشت فردی توجه چندانی نشده است.

منابع

1. Hashemi A. Content analysis on public relations & a few definitions. 2005. Available at: <http://ah.eprsoft.com/archives/2005>. Sep 12, 2010.
2. Horri A. Overview of data and information. Tehran: General Library Board the Secretariat of Country; 1993: 70-91[Book in Persian].
3. Nozari S. Electronizing the theses: a way for better accessibility. Fasname Ketab 2004; 15(2): 29-36[Article in Persian].
4. Shekofteh M, Akbari F. Content analysis of dissertations Herbal Pharmacy in the years 1998-2006 and to determine the thesis into a paper. Journal of Medicinal Plants 2008; 1(29): 140-6[Article in Persian].
5. Akbarzadeh F, Makhsusi SH, Rezai M, Abdolmaleki P. Content Analysis Research Projects of Medical Sciences and Health Services Kermanshah in the years 1991-2007 based on Descriptor. Management of Health 2010; 13(39): 35-46[Article in Persian].

6. Camps D, Recuero Y, Samar ME, Avila RE. Bibliometric analysis of doctorate thesis on the health sciences area: first part: odontology. *Rev Fac Cien Med Univ Nac Cordoba* 2002 Mar; 62(3): 53-6.
7. Horton EG, Hawkins M. A Content Analysis of Intervention Research in Social work doctoral dissertations. *J Evid Based Soc Work* 2010; 7(5): 377-86.
8. Tirmorti D, Lakashmana R. Health Education. Translated by Shafiee F, Azargashsb A. Tehran: University of Tehran; 2009: 8-20[Book in Persian].
9. Mohseni M. Basics of Health Education. Tehran: Library of Tahoori; 2003: 3-31[Book in Persian].
10. World Health Organization. Health Education. 2010. Available at: http://www.who.int/topics/health_education/en. 2011.
11. Gorji H, Rahmanpour S, Mohaghegh N, Hosseini F. Trend Health Information Management Department of thesis topic. *Health Management* 2008; 11(33): 23-32[Article in Persian].
12. Kelly WE. Investigation of worry and sense of humor. *The Journal of Psychology* 2002 Nov; 136(6): 657-66.
13. Yavari P, Abadi A, Mehrabi Y. Mortality and Changing Epidemiological Trends in Iran During 1979-2001. *Hakim Medical Journal* 2003; 6(3): 8-15[Article in Persian].
14. Naghavi M. Mortality in 18 Province-2001. Tehran: Ministry of Health and Medical Education; 2003: 273-5[Book in Persian].

The content analysis of theses in the field of health education in Tehran University of Medical Sciences, Tarbiat Modares University and Iran University of Medical Sciences during 1970-2010

Rezakhani Moghadam H¹(MSc.) - Shojaeizadeh D²(PHD)
Nabiolahi A³(BSc.) – Moez S⁴(MSc.)

1 Master of Sciences in Health Education, School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

2 Professor, Health Education and Promotion Department, School of Public Health, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

3 Bachelor of Sciences in Medical Library and Information Sciences, School of Management & Medical Information Science, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

4 Master of Sciences in Educational Management, School of Management, Islamic Azad University, Ardebil, Iran

Abstract

Received : Jan 2011

Accepted : Jun 2011

Background and Aim: Theses are considered as one of the sources for research in the field of education. The aim of this study was to determine the popular topics during 1349-1389 (1970-2010) and to examine the amount of educational interference and the type of such interference in different theses.

Materials and Methods: This research study was done using the descriptive-analytic method and employing the content analysis technique. The choice of topics was based on the categories derived from the Medical Headings of the American National Library. All related theses (336 in this field) were reviewed and the data were analyzed by SPSS software.

Results: In this review, most finished theses belonged to Tehran University of Medical Sciences (62.5%), Tarbiat Modares University (25.3%), and Iran University of Medical Sciences (12.2%). MSc theses were mainly about diseases (23.8%); however, doctoral dissertations were mostly about the prevention of diseases (26.2%).

Conclusion: Although in the recent decade, there has been an increase in new topics and educational interference in theses, some important issues like the training of patients are still neglected. It seems that some strategies like preparing a suitable information bank of thesis in the field of health education can be a good guide for selecting new topics and ignoring old ones.

Keywords: Content Analysis, Health Education, Thesis

* Corresponding author:
Shojaeizadeh D;
E-mail :
Shojae 5@yahoo.com